

Стефан С. Самарџић, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
S.Samardzic@pf.uns.ac.rs

О ЈЕДНОМ ПРЕДМЕТУ РЕХАБИЛИТАЦИЈЕ ИЗ АСПЕКТА КРИВИЧНОГ ПРАВА – СЛУЧАЈ ЂОКЕ ДУЊЕРСКОГ, ВЕЛЕПОСЕДНИКА И ФАБРИКАНТА НОВОСАДСКОГ

Сажетак: Рехабилитација лица осуђених из политичких или идеолошких разлога у нашем правном систему живи већ деценију. Случај рехабилитације Ђоке Дунђерског један је од најчувенијих пред новосадским судом, и свакако један од пионирских сложених случајева рехабилитације овако значајне личности, чије правне последице у погледу конфисковане имовине су овом предмету дале додатни значај. Правда успостављена након више од шездесет година, на самом почетку примене Закона о рехабилитацији, мотивисала је истраживача да се осим самом рехабилитацијом позабави кривичном материјалним и одређеним процесним актима раније осуде.

Кључне речи: рехабилитација, конфискација, Дунђерски, правда.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Предмет нашег примарног интересовања у овом раду јесте анализа решења о рехабилитацији Окружног суда у Новом Саду, посл. бр. Рех. 51/06, од 11. фебруара 2008. године пок. Ђоке Дунђерског, из аспекта кривичног материјалног права.

Појмовно рехабилитација увек значи поновно оспособљавање¹, успостављање изгубљених права, враћање у раније стање, враћање части. Обрађујући појам и домете рехабилитације као института кривичном матери-

---

¹ Лат. *re*(поновно) и *habilitatio*(оспособљавање), тако и: Снежана Бркић, "Рехабилитација: три закона - три значења", *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду (Зборник ПФНС)*, 3/2008, 188.

јалног права, сусрећемо схватање да рехабилитација подразумева поновно успостављање ранијег положаја осуђеног лица као пуноправног грађанина и стављање у заборав његове криминалне прошлости, дајући му статус неосуђиваног лица, чиме се отклањају правне последице осуде и чиме се осуда брише из казнене евиденције.² Поједини аутори, заузимајући став да често није могуће фактички у потпуности избрисати правне последице, институт рехабилитације више посматрају као тенденцију, па тако сматрају да се рехабилитацијом правне последице осуде бар своде на најмању меру.³ Осим рехабилитације која има свој основ у кривичном материјалном праву, сродан институт живи већ дуже од пола века у нашем кривичном процесном законодавству. Наиме ради се о остваривању права односно својеврсној рехабилитацији неосновано осуђеног лица, односно лица неосновано лишеног слободе. Осим општег института рехабилитације који је деценијама познат нашем кривичном праву⁴, те рехабилитације лица неосновано осуђених или лишених слободе⁵, рехабилитација лица осуђених из политичких или идеолошких разлога другачије је правне природе.⁶ Институт рехабилитације лица која су кривично или у ширем смислу казнено осуђена из политичких или идеолошких разлога уведен је у наш правни систем Законом о рехабилитацији из 2006. године⁷, по чијим одредбама је и вођен поступак који је претходно доносио предметног решења о рехабилитацији Ђоке Дунђерског. Чланом 1 Закона предвиђена је рехабилитација лица која су из политичких или идеолошких разлога, са или без судске или административне одлуке лишена живота, слободе или неких других права од 6. априла 1941. године до дана ступања на снагу закона, а имала су пребивалиште на територији Републике Србије. Решењем којим усваја захтев за рехабилитацију суд утврђује да је одлука која је била донета против рехабилитованог лица ништава од тренутка њеног доношења и да су ништаве све њене правне последице, укључујући и казну конфискације имовине, а рехабилитовано лице сматра се неосуђиваним.⁸

---

² тако Зоран Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2013, 375.

³ тако Бора Чејовић, Мирко Кулић, *Кривично право*, Београд, 2011, 383.

⁴ више вид. Душан Јаковљевић, *Рехабилитација у кривичном праву*, Београд, 1990

⁵ више вид. Саша Кнежевић, *Друштвена рехабилитација лица неосновано осуђених или лишених слободе*, докторска дисертација, Ниш, 2001.

⁶ Управо рехабилитација лица осуђених из политичких или идеолошких разлога представља поље најужег интересовања аутора у коме се годинама уназад бави истраживањима судске праксе, и у којој области је у поступку израда његове докторске дисертације управо на ову тему.

⁷ "Сл. Гласник РС", бр. 33/06 (у даљем тексту: ЗР). Поменути закон више није на правној снази и у правном систему Републике Србије важи нови Закон о рехабилитацији ("Сл. Гласник РС", бр. 92/11), који у овом раду неће бити предмет наше анализе.

⁸ вид. чл. 5 ЗР

На овом прелиминарном нивоу анализе чини нам се одрживом хипотеза да је рехабилитација лица осуђених из политичких и идеолошких разлога по својој правној природи, али и по њеним правним последицама ближа случају поништавања неосноване осуде. Надаље, у оба случаја на својеврстан начин недостаје материјално правни основ за оптужење, односно осуда је била неоснована, само што се у случају на који се односи закон о рехабилитацији ради о ограниченом кругу разлога због којих је осуда заправо била неоснована.

У фокусу наше пажње овде биће превасходно материјалноправни аспекти кривичне осуде, уз летимичан осврт на одређена чињенична питања утврђена у кривичном поступку. У циљу илустрације друштвених односа пре и у време саме кривичне осуде коришћена је одређена историографска литература, али не и сами извори, па се тако изнети подаци о појединим чињеницама историјског карактера не би могли сматрати у довољној мери научно заснованим. Сагледавање историјских прилика, па чак и чињеничног стања у вези са осудом Ђоке Дунђерског учинићемо у научном смислу сасвим грубо, без већег ослањања на историјски метод који би свакако захтевао значајнији рад са изворима, што превазилази циљ и сврху овог рада.

Након изнетог увода у суштину Закона о рехабилитацији, и изнете методолошке напомене, у даљем раду осврнућемо се укратко на настанак дела иметка Дунђерских, као оквира у коме би ваљало промислити сврху и легитимитет казне конфискације целокупне имовине осуђеног лица, за којом је послератна народна власт релативно често, а нарочито лако посезала.

2. КРАТКА ГЕНЕАЛОГИЈА ИМЕТКА ДУНЂЕРСКИХ

Крајем XVII века, у кретањима српског православног живља са простора старе Херцеговине, у околину Суботице дошао је извесни Аврам из села Вишњице у околини Гацка. Вероватно је да је по неком од предака донео презиме у чијем корену се налази занимање дунђера – тј. тесара, дрводеље, градитеља. У облику који је уместо уобичајеног „ић“ на крају презимена носио наставак „ски“, Дунђерски ће постати засигурно најпознатији Срби на простору Војводине у наредних пар векова.⁹

Прешавши почетком следећег века, након Ракоцијевог буне, на подручје тадашњег Сентомаша¹⁰, где је у то време живео већи број српског

⁹ Љубиша Николин, *Силалез Дунђерских*, Нови Сад, 1996, 19.

¹⁰ Александар Касаш, *Камендин – Један од велјоседа Дунђерских у Војводини*, Нови Сад, 2007, 11.

живља, Дунђерски ће постати и остати симбол Србобрана како ће се касније звати ово место, чије ће име писати уз своје титуле. Помиње се тако, да од оца Аврама три сина Арон, Нестор и Геден Дунђерски, наследише стотињак јутара најплодније панонске црнице.

Иза Гедена првог, како су га звали Деда Геце Дунђерског, остала су три сина, Александар, Новак и међу њима најпознатији Лазар. Чика Лаза је уз оца пуно научио о стварању материјалног богатства, али је ово породично наслеђе сам у великој мери надградио. Од почетних неуспеха, преко успешног трговца храном и стоком, он је почео да се бави и земљорадњом. Развијајући земљорадњу, куповао је поседе и властелинска имања, а кажу нарочито када се продавао какав мађарски спахилук.¹¹ Тако је на уласку у XX век, обрађивао чак четрдесет и две хиљаде катастарских јутара.¹² Управо тих година, Лазар Дунђерски постаје индустријалац и почиње да гради и купује фабрике у којима прерађује пољопривредне производе. Тако постаје власник неколицине пивара, шпиритана, уљара, млинова, али и других производних погона на којима се за потребе сопствене производње бавио најразличитијим делатностима. Био је оснивач Централног кредитног завода у Новом Саду, Србобранске штедионице, али и Српске Банке у Загребу.¹³ Осим пословних успеха, словио је за великог добротвора, па је тако био један од првих оснивача удружења „Привредник“, будимпештанског „Ангелинеума“ – завода за васпитање српске отмене женске омладине, као и Црвеног крста и Српске православне велике гимназије новосадске.¹⁴ Лазар је осим неколико деце која су умрла као веома мала, имао три кћери – Ленку, Милку и Олгу, те два сина др Гедена¹⁵ и Ђорђа Дунђерског.

Ђорђе – Ђока Дунђерски рођен је 13. октобра 1873. у Србобрану. Завршивши трговачке и агрономске школе, те гимназију у Мађарској, завршио је пољопривредни факултет у Хајделбергу у Немачкој.¹⁶ Од оца је наследио поседе у Кулпину и на Камендину, те у околини Модриче у Босни, као и нешто мање земље у Турији и Србобрану. Укупно око 4.000 ката-

---

¹¹ Љ. Николин, 49.

¹² *Сјоменица Новосадске трговачке омладине 1902-1932*, Нови Сад, 1933, 167; према А. Касаш (2007), 33.

¹³ А. Касаш (2007), 32.

¹⁴ Детаљније у А. Касаш, „Записи Лазара Дунђерског о свом животу и стицању породичног иметка“, *Зборник Мајице српске за историју*, 51/1995, 213-223.

¹⁵ Лазар је тестаментом већи део заоставштине (око 7.000 кат.јутара земље, дворца, шпиритану и пивару у Чибу, као и кућу и хотел и Новом саду) наменио управо др Гедону, који је био доктор правних наука и бавио се политиком, док је Ђоки који се није дуго женио отац поверио нешто мање вере у управљању породичним наслеђем. Тако наводе А. Касаш (2007), 34, фн. 9; Љ. Николин, 87. Па ипак показаће време да се очева процена не би могла баш оценити као тачна.

¹⁶ Љ. Николин, 65.

старских јутара.¹⁷ Након Великог рата, Ђока Дунђерски је своја имања у Кулпину, Србобрану и на Камендину учинио узорним, а у Новом Саду развио је и фабрику серума, фабрику конзерви „Кулпин“ на Подбари, као и штампарију „Графика“. Поседовао је и хотел Слободу на главном градском тргу и кућу у Дунавској улици у Новом Саду, као и дворац и кућу у Кулпину. Био је члан и председник удружења пољопривредника и индустријалаца, оснивач новосадског сајма, те члан најзначајнијих патриотских, културних, хуманих и других друштава.¹⁸

Посед Ђоке Дунђерског, као и други велики поседи потпао је под Аграрну реформу Краља Александра. У овим околностима, Ђока се показао сналажљивији и због изванредног квалитета својих поседа успео је да свој посед у значајној мери сачува од поделе безземљашима. Па ипак, аграрним интересентима и добровољцима додељено је скоро хиљаду јутара његове плодне оранице.¹⁹ Између два рата његова ергела бројала је преко стотину пунокрвних првокласних коња који су освајали награде широм Европе.²⁰ У периоду између два рата, а нарочито пред Други светски рат у Војводини је уочена значајнија борба представника тадашње власти у откупу пољопривредног земљишта у приватној својини од стране Дунавске Бановине, у циљу спречавања немачке економске пенетрације у власништво над земљиштем које је раније припадало словенском, превасходно српском живљу.²¹ Непосредно пред сам рат, Дунђерски је закључио уговор са Дунавском Бановином о продаји 1.081 јутра земљишта на Камендину.²²

Као власника наведених добара од којих је нека наследио, али и увећао и учинио вреднијим, као и иметка који је сам створио, Ђоку Дунђерског затиче Други светски рат.

На овом месту дистанцираћемо се од даљег историографско-хроничарског описа дешавања у животу Ђоке Дунђерског у току рата. У даљем раду бавити анализом његове послератне кривичне осуде, па самим тим и чињеничним основом садржаним у кривичној пресуди.²³

¹⁷ А. Касаш (2007), 36.

¹⁸ више вид. Трива Милитар, *Проблем Подунавља: привредно-политичка расмајрања*, Нови Сад, 1938.

¹⁹ Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918-1941*, Нови Сад, 1968, 44.

²⁰ више вид. Љ. Николин, 98-99; А. Касаш (2007), 57-61.

²¹ више о овим занимљивим интервенционистичким мерама вид. Никола Ј. Гаћеша, *Земљишни власнички односи у Војводини уочи другој светској рата*, Матица Српска, Нови Сад, 2007, нарочито 21-32.

²² Документ Ф.174.КПУ, бр. 2080/941, Историјског архива Новог Сада; према: према А. Касаш (2007), 63.

²³ Ни на који начин не заузимајући став да чињенично стање изражено у кривичној пресуди Ђоки Дунђерском одговара истини, нарочито имајући у виду чињеницу да је ова

Првостепеном кривичном пресудом Окружног народног суда у Новом Саду, број К-252/946, 26. септембра 1946. године, један од највећих индустријалаца и велепоседника свог времена биће осуђен за извршење кривичног дела привредне сарадње са непријатељом из члана 10 Закона о кривичним делима против народа и државе²⁴ на казну лишења слободе са принудним радом у трајању од 18 месеци и конфискацијом целокупне имовине, у коју се укључују и предузећа „Кулпин“ и „Камендин“ као правна лица са својом имовином.

3. ПРВОСТЕПЕНИ КРИВИЧНИ ПОСТУПАК

Испрва ћемо сагледати чињенично стање које је као такво утврђено у току првостепеног кривичног поступка. Тако суд²⁵ констатује да је у складу са оптужницом јавног тужилаштва АП Војводине²⁶, Ђока Дунђерски од априла 1941. године па за читаво време непријатељске окупације до октобра 1944. године привредно сарађивао са окупатором на тај начин што је привредна предузећа „Кулпин“ и „Камендин“, чији је власник, ставио у службу окупатора, производећи и лиферујући, за разне фашистичке установе и мађарску и немачку војску и то:

а) творница „Кулпин“ је излиферовала у времену окупације: мађарској војсци: 46 вагона мармеладе, 13 вагона месних конзерви и 4 вагона других разних конзерви, у укупној вредности од 2.757.000 пенга; немачкој војсци: 15 вагона мармеладе, 10 вагона компота, 35 вагона укуваног парадајза и 11 вагона мрака од јабука, у укупној вредности од 1.635.000 пенга. У режији мађарске фирме „Мађар Мезегеадак“ из Будимпеште „Кулпин“ је израдио 30 вагона за немачку војску, од које количине је излиферовао немачкој војсци 246.000 кгр. У предузећу „Кулпин“ за немачку војску је израђено: компота 22.500 кгр. конзервирани бораније 54.000 кгр. конзервираног грашка 65.000 кгр, све у укупној вредности 400.000 пенга. У Италију творница „Кулпин“ је излиферовала 10 вагона киселог купуса у вредности од 96.000 пенга.

пресуда у поступку рехабилитације оглашена ништавом од тренутка њеног доношења. Па ипак, како бисмо могли критички сагледати чињенични основ кривичне пресуде, надаље ћемо као релевантне узети чињенице утврђене у кривичном поступку.

²⁴ у даљем тексту: ЗКДПНД, „Сл. лист ФНРЈ“, бр. 66/45 и 59/1946. У време када је вођен предметни поступак против Ђоке Дунђерског на снази је била ова верзија ЗКДПНД. Касније ће овај пропис бити два пута мењан, а измене су објављиване у истом службеном гласилу бр. 106/47 и 110/47.

²⁵ у већу састављеном од судија Ботић Милорада, као председника већа и судија-поротника Стамболија Гино и Васић Душана као чланова већа.

²⁶ које је у поступку заступао представник ЈТВ Дамјанов Будиша.

б) Серум фабрика „Камендин“ излиферовала је мађарској војсци меса, масти, сланине и разне сухомеснате израђевине у вредности од 2.121.749,69 пенга, док разним окупаторским установама исту робу у вредности од 1.973.784,24 пенга.

Суд је доказе саслушањем сведока извео саслушавањем искључиво сведока које је предложио јавни тужилац²⁷, а одбијени су предлози одбране да се саслушају још неки сведоци²⁸ на околност да је оптужени за време окупације дао прилог од 14.000 пенга за народно-ослободилачки покрет, као и сведоци²⁹ који би својим исказима могли потврдити да је оптужени чврсто веровао у победу антифашистичких снага, као и сведок³⁰ који је могао да потврди да су жупан Фернбах и посланик Штуклик најмили једно лице да убије оптуженога. Суд је био становишта да искази предложених сведока у погледу наведених околности нису од битне важности за овај предмет.

Међу доказима које је суд одбио да изведе као ирелевантне нашли су се и спис Среског суда за град Нови Сад К.461/945 из кога се према предлогу одбране могла утврдити чињеница да је оптужени сачувао и предао властима 4000 литара серума за лечење куге, као и уверење ГНОВ да је оптужени предао целокупан свој земљишни посед ставио држави на располагање и пре доношења закона о аграрној реформи. Такође Суд је одбио и део одбране окривљеног у коме је истицао да нема његове субјективне кривице што су предузећа „Кулпин“ и „Камендин“ радила за окупатора и непријатеља. Као индустријска предузећа она су морала радити, а била су и под војном контролом. Уколико је нешто и радио што би, на што би му се могло приговорити, чинио је то из страха за свој живот и живот породице или под притиском. И сам је имао непријатељски став према окупатору, а помагао је Српски народ издашно и с љубављу, па и народно-ослободилачки покрет.

Прочитани су записници о саслушању сведока по предмету ратне добити предузећа „Кулпин“ и „Камендин“³¹, као и извештај предузећа „Кулпин“ у продукцији и лиферацијама за време окупације.³²

²⁷ сведоци Мита Живановић, Милош Чебски, Милан Брзак, Радмила Јовановић, Васа Керац, Јован Колесар, и Буджински Леонид.

²⁸ Геза Тиквицки, Др. Милан Петровић, прота Алимпије Поповић и Др. Александар Моч; Осим ових сведока које је предлагала одбрана и чије исказе је суд одбио да узме, па нису од већег значаја за ову, пре свега правну анализу суђења Ђоки Дунђерском, то су подједнако и лица наведена у следеће две напомене. Па ипак, осетили смо потребу да наведемо имена ових храбрих правдољубивих људи који су у тешком и опасном времену показали да је начело истине материјалноправно уткано у темеље кривичног поступка, без обзира да ли су законописац односно суд у датом историјском и политичком тренутку тога у довољној мери свесни.

²⁹ Душан Ковачевић, Др. Радивој Каленић, Др. Александар Моч и Коста Хаџи

³⁰ Рељин Милорад

³¹ Од 10. јануара 1946. и 8. марта 1946. године

Како се наводи у образложењу, суд је своју одлуку засновао на изјавама сведока оптужбе, њих укупно седам, те на извештајима о пословању предузећа „Кулпин“ и „Камендин“ по билансима, у периоду од 1941. до 1944. године.

Све доказне предлоге одбране кривични суд је одбио са образложењем да „те чињенице нису од важности за овај предмет“.

У погледу доказа оптужбе које је суд извео и на којима је засновао пресуду, у образложењу пресуде уопште нема оцене изведених доказа.

У односу изнету одбрану окривљеног коју Суд није прихватио, у образложењу наводи да је окривљени Дунђерски Ђока свесно и плански одмах по доласку Мађара сва своја предузећа укључио у мађарску привреду, уклонио Србе из управе и узимао више намештеника из Мађарске.

Овакво образложење Суда је у логичкој супротности са претходним наводима суда, заснованим на изведеним доказима којима је утврђено да је након уласка мађарских трупа у Нови Сад у предузећа Ђоке Дунђерског за комесара постављен др Сабо Михаљ, који је почетком 1942. године уклоњен, пошто је са предузећа скинуо комесаријат. На годишњој скупштини у децембру 1941. године „заменути у многи Срби, чланови управе оба предузећа, а изабрани Мађари.“ Након тога за директора предузећа „Кулпин“ и „Камендин“ постављен је пензионисани виши полицијски саветник из Будимпеште, др Петер Хацеи. Суд тако констатује у образложењу да су фабрике у власништву оптуженог контролисане од стране војног органа за ратну индустрију, који је руководио њиховим радом.

Као можда једине чињенице у корист окривљеног суд, је приликом одмеравања висине казне као олакшавајуће околности узео старост оптуженога и његово лоше здравствено стање, као и чињеницу познату суду, да је оптужени за време окупације помагао Шарварски логор и месне незапослене Србе путем Црквене општине у Новом Саду.

Након приказаног чињеничног стања које је послератни кривични суд утврдио као основ осуде Ђоке Дунђерског изложићемо неке кривичноматеријалне аспекте осуде.

Кривично дело привредне сарадње са непријатељом, помажући економску снагу и јачање ратног потенцијала непријатеља предвиђено чланом 10 Закона о кривичним делима против народа и државе, који гласи:

„Лица која за време рата привредно сарађују с непријатељем односно окупатором, тј. која своја индустријска, трговачка, транспортна или друга предузећа или своју стварну ствар на расположење непријатељу за циљеве производње односно сама произведе предмете који

---

³² Од 29. августа 1946. године

*јачају економску снагу и рајини њојенцијал нејријателја, или њихова сарадња с нејријателјем садржи нарочитио њешке облике експлоатације и њријиска на раднике уз њомоћ окујатјорских власџи, казниће се лишењем слободе с њринудним радом до 10 њодина и конфискацијом имовине.*³³

У току поступка је констатовано да је Ђока Дунђерски од стране Окружног суда у Новом Саду пресудом бр. К. 712/945, **неправомоћно** „осуђен на три месеца лишења слободе условно због привредне сарадње са окупатором као члан управног одбора Трговачке и обртне банке д.д. у Новом Саду“. Имајући у виду да се ово констатује у изреци пресуде у делу у коме се наводе лични подаци окривљеног³⁴, Суд је очигледно узео у обзир да је окривљени осуђиван иако сам наводи да осуда није правноснажна. Наведену чињеницу суд је могао ценити искључиво у светлу вођења другог кривичног поступка против окривљеног, из разлога јер све до правноснажности делује претпоставка невиности. Па ипак, изражавамо забринутост да је Суд наведену околност посматрао као ранију осуђиваност окривљеног, што је свакако недопустиво.

У погледу кривице учиниоца Суд на основу исказа сведока утврђује да се у време док су предузећа била под принудном управом окривљени „интересовао за рад предузећа, обилазио и прегледао исте“. Суд без навођења доказа на основу којих то закључује просто констатује да на окривљеног није вршен никакав притисак и да је он својевољно ишао за што већом зарадом предузећа, те да произведе што више робе. Ни на једном месту Суд се не осврће да ли су окупационе снаге плаћале за преузету робу, те да ли су окривљени односно његова правна лица остварили било какву имовинску корист. Из овако утврђеног чињеничног стања Суд просто констатује да постоји и његова субјективна кривица.

Осим изнетих спорних кривичноматеријалних и чињеничних питања, те очигледне мањкавости доказног поступка, осврнућемо се на још неке процесне аспекте суђења предратном новосадском индустријалцу.

И без уласка у суштинску анализу процесних права окривљеног, у току првостепеног поступка спроведен је описани доказни поступак и изведени су поменути докази, иако се у одлуци не наводе процесни прописи нити се указује по којим правилима је вођен овај кривични поступак, као ни то да ли су свим учесницима у кривичном поступку, а нарочито окривљеном биле познате кривичнопроцесне норме по којима се поступак одвија и доноси одлука, без чега је окривљени лишен могућности делотворне одбране.

³³ Члан 10 ЗКДПНД, „Сл. лист ФНРЈ“, бр. 66/45 и 59/1946.

³⁴ о садржини пресуде у савременом кривичном поступку вид. Милан Шкулић, Тајјана Бугарски, *Кривично процесно ѡраво*, Нови Сад, 2015, 485.

Са процесне стране образложење ове пресуде мањкаво је и из разлога што Суд, осим члана 10 Закона о кривичним делима против народа и државе, у коме је садржано само кривично дело које се окривљеном ставља на терет, нису наведени никакви други материјални прописи или правна правила на којима Суд заснива своју одлуку.

Иако се Суд формално не ослања на било који пропис којим се регулише кривични поступак, могуће је и надампе потребно упустити се у анализу стандарда кривичног суђења у време одлуке о предметној осуди. Наиме, Закон о рехабилитацији у свом првом члану предвиђа рехабилитацију лица која су без судске или административне одлуке или судском или административном одлуком лишена, из политичких или идеолошких разлога, живота, слободе или неких других права.

По схватању рехабилитационог суда, које сматрамо исправним, под правима из цитираног члана подразумевају се људска права призната у демократским друштвима. Поштовање људских права је у Повељи Уједињених нација која је потписана 26. јуна 1945. године, а ступила на снагу 24. октобра 1945. године, истакнуто као један од циљева те организације. Тадашња Југославија је један од оснивача те Уједињених нација, па тако и потписника Повеље, из чега би следила позитивноправна обавеза државе да поштује људска права свих својих грађана.³⁵ И више од тога према општој теорији људских права, држава мора поштовати људска права без обзира да ли је на то изричито пристала, јер „људска права нису позитивноправног већ моралног порекла и потичу из нормативног поретка који је изнад државе будући да човек као аутономно и рационално биће улази у државну заједницу са неким како их теорија означава, урођеним правима, која му се не могу одузети“.³⁶

Право на правично суђење, сложено је право и састоји се од низа елемената. Начело правичног вођења кривичног поступка има веома изражен етички карактер, па се осим остваривања правних стандарда у току суђења морају остварити и етички императиви.³⁷ И у савременом упоредном праву различити су стандарди кроз које се ово начело остварује. Тако се стандардно оно описује кроз три основна стандарда, и то: једнакост средстава којима странке располажу, јавност и брзина поступка.³⁸ Нарочито треба водити рачуна о достигнутом нивоу права у време успостављања после-

---

³⁵ Повеља је у наш правни систем унета Законом о повељи Уједињених нација, „Сл. лист ДФЈ“, бр. 69/45, од 11. септембра 1945. године.

³⁶ Решење о рехабилитацији Ђоке Дунђерског, Рех. бр. 51/06, од 11. фебруара 2008. године, стр. 6.

³⁷ М. Шкулић, Т. Бугарски, 138.

³⁸ *ibid.*

ратне правде. Но, извесно је да је право на правично суђење таквог карактера да је и у време суђења Ђоки Дунђерском захтевало испуњеност минимума услова независно од позитивноправне регулативе тог времена.

Као прве релевантне изворе којима се овај принцип регулише након Другог светског рата, можемо узети Универзалну декларацију о људским правима³⁹ и Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода⁴⁰. Наведени општеприхваћени стандарди суђења, односно одређене компоненте права на правично суђење морали би бити поштовани како би се одлука суда могла сматрати легитимном и без постојања формалног извора који би их систематизовао и представљао формално упориште за њихово постојање. Такво је и тзв. право на „једнакост оружја“ које се састоји у томе да се обезбеди присуство и саслушање сведока у корист оптуженог под једнаким условима који важе за сведоке који сведоче против њега. Такође суд је по овом принципу морао поступати и у погледу свих осталих доказних предлога обе стране у кривичном поступку, што у овом кривичном предмету свакако није био случај.

4. КРИВИЧНИ ПОСТУПАК ПО ПРАВНИМ ЛЕКОВИМА

Против првостепене пресуде окривљени је изјавио жалбу о којој је одлучивао Врховни суд Војводине, који је својом пресудом број Кж-782/1946 од 23. новембра 1946. године, преиначио првостепену пресуду, тако што је казну лишења слободe са принудним радом смањио са осамнаест на седам месеци. У току поступка по жалби, јавни тужилац се није противио жалби у погледу казне лишења слободe, али је предложио да се у погледу конфискације нападнута пресуда оснажи, па је тако казна конфискације целокупне имовине је остала недирнута.

Чињенична подлога недовољног квалитета на којој се темељи првостепена осуђујућа пресуда, додатно је доведена у питање у поступку по предлогу јавног тужиоца АПВ Врховном суду Војводине број Кр.И.743/46, од 19. децембра 1946. године да се изречена казна лишења слободe са принудним радом ванредно ублажи претварањем у другу врсту казне и њено

³⁹ Усвојена на Генералној скупштини Уједињених нација, 10. децембра 1948. године, и не представља међународни уговор. Па ипак, њена обавезујућа снага је још већа, па се због свог универзалног карактера и корпуса права која штити, примењује као општеприхваћено обичајно правно правило.

⁴⁰ Сачињена у Риму 04. новембра 1950. године. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, усвојена од Савета Европе и отворена за потписивање 4.11.1950. Ратификована Законом о ратификацији европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, „Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 9/2003.

условљавање. У образложењу оваквог предлога наводи се да је осуђени стар и болестан, те да приликом одмеравања казне није узето у обзир да је увек био доброг моралног и политичког владања, да није кажњаван, те да је за време окупације прилог за народноослободилачки покрет, од 10.000 пенга, те 30.000 пенга за фонд за помагање ратом пострадалих наших суграђана, као и 15.000 пенга болници СПЦ за децу из Шарварског логора оболелу од туберкулозе, као и да је од 1942. године до краја рата је издржавао и васпитавао шест девојака из Шарварског логора. Тужилац истиче и да је Ђока Дунђерски одбио да окупатору преда род из 1943/44 године од око 80 вагона пшенице и 40 вагона кудеље, па је ова роба остала у нашој земљи. Напоследку, у предлогу се наводи да је осуђени у јануару 1945. године нашој држави дао фабрику „Камендин“ у бесплатан закуп, а да је 7. октобра 1945. године сав свој земљишни посед, од око 2.700 јутара земље са целокупним живим и мртвим инвентаром, предао народној власти.

Па ипак, ни једна од изнетих чињеница није успела да добије већи кривичноправни значај од својеврсног основа за ублажавање казне по врсти. Тако је Врховни суд Војводине у јануару 1947. године, на Бадњи дан, донео решење број Р591/1946 којим се наведени предлог јавног тужиоца уважава и правоснажно изречена казна лишења слободе са принудним радом у трајању од седам месеци, преиначава у принудни рад без лишења слободе у истом трајању, и условљава на годину дана, уз изричит навод у диспозитиву решења да остали део пресуде остаје недирнут. У образложењу Врховни суд Војводине наводи да сматра оваква казна и конфискација целокупне имовине одговарају објективној опасности кривичног дела и његовог извршиоца.

Из свега наведеног у критичком осврту на првостепени поступак и поступак по правним лековима, рехабилитациони суд констатује да „ни процењена као мала друштвена опасност кривичног дела и његовог учиниоца, као ни све горе наведене олакшавајуће околности које је истакао јавни тужилац, нису за тај суд биле релевантан и довољан разлог да ублажи и споредну казну конфискације целокупне имовине Дунђерски Ђоке, иако за то није постојала никаква позитивноправна сметња у релевантним одредбама члана 10 Закона о кривичним делима против народа и државе и одредбама Закона о врстама казни⁴¹. Такво правнички нелогично поступање кривичног суда и његово упорно истрајавање на драстичној споредној казни конфискације целокупне, пре Другог светског рата стечене имовине огромног обима и вредности, имплицира да прави циљ осуде Дунђерски Ђоке и није била генерална и специјална превенција вршења кривичних дела, него лишавање индустријалца и земљопоседника Дунђерски Ђоке,

---

⁴¹ „Службени лист ФНРЈ“ бр. 48/45 и 66/46

истакнутог припадника буржоаске класе, целокупне имовине која је обухватала четири фабрике, око 3000 јутара земље, дворац, пословну зграду, стамбену зграду и покретну имовину значајне вредности, те преношење те имовине без накнаде у државну својину, а што даље упућује на закључак да су предметне одлуке Округног народног суда и Врховног суда биле мотивисане идеолошким и политичким разлозима.“

5. ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Приказом рехабилитације пок. Ђоке Дунђерског, индустријалца из Новог Сада, по захтеву његовог унука Николе В. Танурџића⁴² пред новоградским судом и указивањем на темељне недостатке једне од послератних кривичних осуда која је као последицу имала секундарну казну конфискације целокупне имовине, као и на основе на којима је суд засновао одлуку о усвајању захтева за рехабилитацију желели смо указати комплексност проблематике рехабилитације лица осуђених из политичких или идеолошких разлога.

Шири, друштвени значај рехабилитације једне категорије лица осуђених из политичких или идеолошких разлога огледа се у чињеници да сви носиоци власти морају имати у виду да злоупотреба права у циљу установавања власти једне идеологије не може бити солидан темељ државе. Кривично право је моћан механизам, али управо зато се мора водити рачуна како се користи, и у којој мери је подобно средство за исписивање, али и својеврсну ревизију историје.

Чини се да је и данас у Србији присутна политичка матрица “ко није са нама тај је против нас” која нас и даље дели на издајнике и оне којима је „стало до своје државе и народа“. Управо из овог разлога, сагледавањем домета рехабилитације жртава политичке репресије, и њеним осветљавањем са аспекта кривичног права, чиме бисмо докучили њену правну природу и обим њених правних последица. Унапређењем и побољшавањем процеса рехабилитације лица осуђених из политичких или идеолошких

---

⁴² У пионирској борби за истину и правду предметни захтев је поднет одмах након стварања законске могућности да се преиспита политичка и идеолошка позадина кривичног поступка који је вођен према деди подносиоца по мајци, пок. Ђоки Дунђерском. У нашим даљим истраживањима уочили смо да је релативно мали број захтева за рехабилитацију подношен пре 2011. године. Нама се чини да би се ова законитост могла довести у одређену везу са стварањем законске могућности да дође до реституције конфисковане имовине. Случај рехабилитације Ђоке Дунђерског, како се наводи у записнику о саслушању подносиоца захтева, дубљих је мотива од самог повраћаја имовине и представља испуњење завета унука за очувањем наслеђа једне од најзначајнијих породица на простору некадашње Војводине.

разлога сузбија се политичко манихејство и потенцијално успорава ланац подела у друштву које разарају српско национално биће.

Мишљења смо да је подробнијом анализом судске праксе у вези са поступцима рехабилитације, чијим истраживањем се бавимо дужи временски период, могуће створити солидну емпиријску подлогу за својеврсан пресек учињеног у десетогодишњем раду наших судова у поступцима рехабилитације, што је већ по себи одређена смерница за то шта и како даље. Такође, имајући у виду теоријску подлогу примењену на резултате истраживања судске праксе, као и анализу упоредноправних решења, односно евентуално доступних података о дометима рехабилитације у другим правним системима, пре свега у државама бивше СФРЈ, сматрамо да ћемо бити у могућности да дамо употребљиве и конкретне предлоге *de lege ferenda*.

*Stefan S. Samardžić, Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
S.Samardzic@pf.uns.ac.rs*

On a Rehabilitation Case from a Criminal Law Perspective – Case of Đoka Dunderški, Landowner and Industrialist from Novi Sad

***Abstract:** Rehabilitation of individuals sentenced for political or ideological reasons has been a debated issue in our legal system for the past decade. The case of rehabilitation of Đoka Dunderški is one of the most famous cases before the High Court of Novi Sad, and most certainly one of the pioneering complex court cases of rehabilitation of a famous person. Legal consequences of this case relating to confiscated property have added to its importance. The justice restored more than sixty years later, at the very onset of application of the Law on Rehabilitation inspired this researcher to examine not only the rehabilitation itself but to examine criminal law, and certain criminal procedure law aspects of the prior conviction.*

***Key words:** rehabilitation, confiscation, Dunderški, justice.*

Датум пријема рада: 29.12.2015.

